

STARCZEWSKI Karol, **Ekumenizm w nauczaniu papieży. Od Jana XXIII do Benedykta XVI**, Kielce: Jedność 2018, Biblioteka Kieleckich Studiów Teologicznych, t. XIII, 420 s., ISBN 978-83-7971-848-1.

Spojrzenie z perspektywy katolickiej pozwala żywić przekonanie, że w dotychczasowej historii nic tak nie służyło widzialnej jedności Kościoła, jak urząd papieski. W opinii niekatolików widoczna jest natomiast inna uderzająca zbieżność poglądów – nic nie nastrocza w praktyce tak wielkich trudności w dążeniu do ekumenicznego pojednania, jak władza papieża. Prawosławni, przy całym swoim uznaniu dla zachodzących zmian w sposobie sprawowania władzy papieskiej, przeciwni są jurydyczno-centralistycznemu systemowi władzy papieskiej – zwłaszcza w sprawach sięgających początkami do czasów średniowiecza: w sposobie ustanawiania dogmatów, w dziedzinie dyscypliny kościelnej. Mimo swego katolickiego dziedzictwa i całej sympatii do katolickiej tradycji prawosławni krytykują dość często struktury w Urzędzie Nauczycielskim i w praktyce katolickiego Kościoła, widząc w osobie papieża ich stróża i promotora. Luteranie i inni przedstawiciele chrześcijaństwa poreformacyjnego odeszli wprawdzie od skrajnie polemicznego języka reformatorów i są otwarci na dialog ekumeniczny z katolikami, jednak dalecy są od przyznania papieżowi szczególnego miejsca w strukturze Kościoła. Na tle tych wciąż utrzymujących się tendencji interesujący i aktualny musi wydawać się temat podjęty przez ks. Karola Starczewskiego, dotyczący ekumenizmu w nauczaniu papieży od Jana XXIII do Be-

nedykta XVI. Jakość realizacji tego naukowego przedsięwzięcia jest przedmiotem niniejszej recenzji.

Tytuł rozprawy *Ekumenizm w nauczaniu papieży od Jana XXIII do Benedykta XVI* jasno informuje o podjętym problemie, jak i zakresie źródeł. Biorąc jednak pod uwagę tytuł, mogą rodzić się wątpliwości, czy ks. Starczewski nie podjął się zadania zbyt trudnego, którego końcowe efekty będą musiały przekraczać zazwyczaj przyjęte rozmiary monografii. Przecież tylko na podstawie ekumenicznego nauczania Jana Pawła II można by napisać niejedną książkę.

Opis głównego problemu rozprawy rozwija autor poprzez liczne pytania zawarte w osobnym akapicie *Wstępu* (s. 33). Pytania te wyraźnie pokazują, że istotą rozprawy jest uściślenie i uszczegółowienie elementów rozwojowych i porównawczych. Autor nie zamierza też rezygnować z elementów oceniających, na co wskazuje ostatnie z pytań opisujących problem pracy: „Co ich [papieży – P.J.] ekumeniczne działania wniosły w budowę jedności Kościoła?” (s. 34).

Z opisem problemu rozprawy koresponduje opis celu rozprawy (s. 34). Wyraźne jest tam stwierdzenie, że autor nie zamierza ograniczać się do samej prezentacji ekumenizmu w nauczaniu Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II i Benedykta XVI. Cel jest ambitniejszy. Ma to być studium porównawcze: „Istotne będzie wskazanie na podobieństwa i różnice występujące w problematyce ekumenicznej każdego z tych papieży” (*tamże*). Z góry też wykluczono wszelkie tematy dotyczące ekumenizmu w znaczeniu szerszym, tzn. dialogu międzyreligijnego i dialogu wewnątrzwyznaniowego (M. Lefebvre). Zabieg ten jest słuszny, gdyż podjęty zakres tematyczny jest i tak bardzo rozległy.

Istotny wpływ na jakość pracy ks. Starczewskiego ma wielkie bogactwo wykorzystanej przez niego literatury (s. 13–47) i stopień wykorzystania samej literatury źródłowej. Jak już wspomniano, pod względem przedmiotowo-zakresowym źródła *implicite* określa sam tytuł rozprawy. We *Wstępie* wymieniono je ogólnie, a w wykazie bibliografii wyliczono je szczegółowo.

Bogactwo i uporządkowanie zebranej literatury ekumenicznej dotyczącej ostatnich papieży bez wątpienia jest jednym z wielkich osiągnięć pracy ks. Starczewskiego. Poza kilkoma wyjątkami jest to jednak tylko literatura polskojęzyczna. Ze względu na wielkie bogactwo literatury źródłowej i polskich jej opracowań to podejście może być usprawiedliwione, chociaż należało to we *Wstępie* zaznaczyć i uzasadnić, by nie być podejrzanym o modną dziś w niektórych środowiskach niechęć do tego, co niepolskie.

Bogactwo wykorzystanej literatury z pewnością było jednym z ważnych czynników sprzyjających pogłębionym analizom. Wziąwszy pod uwagę wielość i charakter tekstów stanowiących źródła pracy, trzeba powiedzieć, że autor stanął przed niełatwym zadaniem. Poprawna analiza wszystkich tekstów źródłowych, o różnym stopniu znaczenia normatywnego czy wiążącego, wymagała nie tylko

dogłębnej znajomości samych tekstów, ale także całego nieraz szerokiego tła, z którego wyrastają pojedyncze wypowiedzi.

Na zasadniczą strukturę rozprawy składa się *Wstęp*, cztery rozdziały analityczne, *Zakończenie* i *Bibliografia*. W rozdziale I (s. 41–73) najpierw podjęte zostały badania nad zasadami ekumenizmu w rozumieniu papieża Jana XXIII, z zarysowaniem jego zaangażowania ekumenicznego jeszcze przed wyborem na biskupa Rzymu. Ukazano papieski priorytet działań zjednoczeniowych, a także charakterystyczne dla tego Następcy św. Piotra rozumienie ekumenizmu, koncentrujące się na odnowie Kościoła oraz powrocie braci odłączonych do jedności z Rzymem. W dalszej części opisano soborowe otwarcie papieża, z uwzględnieniem prac przygotowujących Sobór Watykański II i jego rozpoczęcie. W ostatniej części tego rozdziału przedstawione zostały spotkania i gesty życzliwości względem papieża ze strony przedstawicieli chrześcijan niebędących w jedności z Rzymem.

Rozdział II (s. 74–152) zawiera wyniki badań nad ekumenizmem w rozumieniu papieża Pawła VI. Nie został tu jednak uwzględniony, jak w rozdziale I, zarys działań ekumenicznych papieża jeszcze jako kard. Montiniego, co autor tłumaczy brakiem dostępnych danych na ten temat. Problematykę związaną z rozumieniem i praktyką ekumenizmu Pawła VI także rozpoczęto od przedstawienia zasad, którymi już w kontekście czasu obrad Soboru kierował się ten papież. W dalszej części tego rozdziału zarysowano tematy ekumeniczne poruszane w trakcie trwania obrad drugiej, trzeciej i czwartej sesji *Vaticanum II*. Omówiono *Dekret o ekumenizmie* i wątki ekumeniczne innych dokumentów soborowych. W kolejnych punktach pokazano realizację zasady ekumenizmu, którymi kierował się Paweł VI, a także relacje papieża z Kościołem Wschodnim i Wspólnotami poreformacyjnymi.

Badania nad zasadami ekumenizmu w rozumieniu Jana Pawła II rozpoczynają rozdział III (s. 153–280). W drugim punkcie ukazano ekumenizm Jana Pawła II w świetle jego encykliki *Ut unum sint*, gdzie dążenie do zjednoczenia chrześcijan przedstawione zostało jako nieodwołalne zadanie Chrystusowego Kościoła. W trzecim punkcie tego rozdziału zarysowano najważniejsze problemy ekumeniczne pontyfikatu Jana Pawła II. Uwzględniony został problem prymatu, ekumenicznego wymiaru Eucharystii oraz ordynacji kobiet. Omówione zostało również ekumeniczne ujęcie tematyki maryjnej, a także zagadnienie ekumenicznego wymiaru misji oraz problematyka dotycząca dążeń zjednoczeniowych w obliczu Wielkiego Jubileuszu Roku 2000. W czwartym i piątym punkcie ukazano ekumeniczne zaangażowanie papieża w odniesieniu do Kościołów Wschodnich i Wspólnot poreformacyjnych.

Bogaty dorobek ekumeniczny Benedykta XVI ujęto w rozdziale IV (s. 281–357). W pierwszym punkcie przedstawiono jego ujęcie ekumenizmu do czasu

wyboru na Stolicę Piotrową. W tej części, jako jeden z dokumentów najbardziej istotnych i wzbudzających wiele emocji wśród niekatolików, omówiona została deklaracja Kongregacji Nauki Wiary *Dominus Iesus*, której to kongregacji Ratzinger był prefektem. W drugim punkcie zaprezentowano zasady ekumenizmu w świetle wypowiedzi Benedykta XVI. W kolejnym punkcie skoncentrowano się na najważniejszych zagadnieniach jego ekumenicznego nauczania. W ostatnich dwóch punktach – konsekwentnie do schematu zastosowanego w poprzednich rozdziałach – omówiono relacje Benedykta XVI z Kościołami Wschodnimi i Wspólnotami poreformacyjnymi.

Ponieważ zasadnicze wnioski z badań formułowane były w trakcie analiz, stąd *Zakończenie* (s. 359–368) koncentruje się już tylko na podsumowaniu wyników badań i wytyczeniu kierunków dalszych badań.

Oceniając strukturę rozprawy, trzeba stwierdzić, że odpowiada ona założeniowemu opisom ze *Wstępu*. Jest w niej pewna przejrzystość i wewnętrzna logika, która pozwala zorientować się w realizowanej metodzie oraz rzeczywistych etapach prowadzonych badań.

W ocenie treści rozprawy na samym początku trzeba stwierdzić, że autor potrafił wydobyć i ująć syntetycznie fakty zawarte w olbrzymim materiale źródłowym. Koncentracja na kwestiach istotnych zaowocowała przejrzystością. Dzięki zastosowanym metodom prezentowane treści i wyniki badań są interesujące, a wnioski znaczące. Od strony merytorycznej praca może się poszczycić wieloma osiągnięciami badawczymi.

Analiza rozumienia ekumenizmu przez Jana XXIII, Pawła VI, Jana Pawła II oraz Benedykta XVI pozwoliła dostrzec podobieństwa i różnice, które zachodziły w nauczaniu tych papieży. Wyniki badań przekonują, że sprawa jedności wyznawców Chrystusa była priorytetową dla każdego z tych ostatnich pontyfikatów. W przypadku pontyfikatu Jana XXIII świadczy o tym przede wszystkim zwołanie i rozpoczęcie obrad Soboru Watykańskiego II, w którym papież za jeden z głównych celów uznał poszukiwanie drogi do zjednoczenia chrześcijan i powołanie odpowiednich struktur – Sekretariatu do Spraw Jedności Chrześcijan. Także Paweł VI, Jan Paweł II i Benedykt XVI byli zaangażowani w dzieło Soboru Watykańskiego II i wcielanie w życie Kościoła jego doktrynalnych oraz dyscyplinarnych postanowień. Każdy papież wyrażał też wolę kontynuacji prac swojego poprzednika. Towarzyszyło im przy tym przekonanie o Bożym działaniu i szczególnej asystencji Ducha Świętego w dziele zjednoczeniowym.

Papieże podkreślali, że w dzieło jedności wyznawców Chrystusa powinien być zaangażowany cały Kościół. Podział chrześcijan ujmowali w kategoriach zgorszenia i braku wiarygodności wobec świata. Za fundament dążeń zjednoczeniowych przyjmowali nauczanie Kościoła oparte na biblijnym Objawieniu i tradycji życia w Kościele. Podkreślali ustawiczną potrzebę odnowy Kościo-

ła i powrotu do źródeł. Zwracali uwagę na wspólne dla chrześcijan dziedzictwo. Miłość i prawda oraz wzajemny szacunek stanowiły dla nich wyznacznik wszelkich działań ekumenicznych, zwłaszcza w prowadzonych dialogach międzykościelnych. Akcentowali możliwość różnorodności w jednym Kościele oraz potrzebę wzajemnego przebaczenia popełnionych win, wraz z potrzebą „oczyszczenia pamięci”. Podkreślali rolę Następcy św. Piotra i jego znaczenie dla jedności Kościoła.

Każdy z papieży nawiązywał relacje i spotykał się z przedstawicielami Kościołów i Wspólnot kościelnych rozłączonych z Rzymem. Autor słusznie wielokrotnie podkreślał zwłaszcza kontakty z Patriarchatem Konstantynopola oraz Wspólnotą anglikańską i Światową Radą Kościołów.

Różnice między badanymi papieżami występowały w pojmowaniu sposobu zjednoczenia chrześcijan. Ważną jest konstatacja ks. Starczewskiego, że ekumenizm w rozumieniu Jana XXIII to odnowa Kościoła, nawrócenie i powrót braci odłączonych do jednej owczarni jednego Pasterza. Paweł VI, Jan Paweł II i Benedykt XVI również dostrzegali potrzebę odnowy Kościoła, ale sprawy jedności widzieli nie tyle w kategoriach nawrócenia i powrotu braci odłączonych, ile bardziej w kategoriach dialogu prowadzonego w prawdzie i miłości oraz wiary opartej na Objawieniu i wspólnej Tradycji. Słuszną jest też opinia autora, że dla Jana Pawła II i Benedykta XVI charakterystyczne jest wyakcentowanie roli ekumenizmu duchowego.

Piotr Jaskóła (UO)